

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Wydział Pedagogiki i Psychologii

KATARZYNA KLIMKOWSKA

ORCID: 0000-0001-6388-274X

katarzyna.klimkowska@poczta.umcs.lublin.pl

Wybrane zasoby przedsiębiorcze studentów kierunków społecznych

Selected Entrepreneurial Resources of Social Sciences Students

STRESZCZENIE

W konsekwencji przemian i charakterystyk współczesnego rynku pracy przedsiębiorczość wkracza w przestrzeń szkolnictwa wyższego. W oparciu o analizę prognoz zatrudnienia dla absolwentów kierunków o profilu społecznym znaczenie ich potencjału, zdolności, zasobów i cech przedsiębiorczych kształtowanych w trakcie studiów uwidacznia się bardzo wyraźnie. W artykule zreferowano wyniki badań zasobów przedsiębiorczych studentów kończących studia na kierunkach społecznych. Wskazano również na oczekiwania studentów odnośnie do działań uczelni wyższych w zakresie rozwijania ich zasobów przedsiębiorczych. Prezentowane badania zostały zrealizowane z wykorzystaniem narzędzia do diagnozy uzdolnień przedsiębiorczych Czesława Noworola, stosowanego w obszarze doradztwa zawodowego.

Słowa kluczowe: przedsiębiorczość; zasoby przedsiębiorcze; uzdolnienia przedsiębiorcze; studenci

WPROWADZENIE

Przedsiębiorczość jest kategorią nie tylko interesującą poznawczo, lecz przede wszystkim o ogromnym znaczeniu społecznym. Współczesne przemiany rynku pracy sprzyjają bądź niejednokrotnie wymuszają działania przedsiębiorcze jednostek. Pracodawcy poszukują pracowników o przedsiębiorczych cechach bądź postawach, a rządy państw wdrażają projekty rozwijania i wzmacniania potencjału przedsiębiorczego pokoleń przygotowujących się do tranzycji z edukacji do pracy.

W konsekwencji przedsiębiorczość wkracza również w przestrzeń szkolnictwa ponadgimnazjalnego czy ponadpodstawowego i wyższego. Wskazuje się na potrzebę zarówno aktywowania wielowymiarowej sieci współpracy środowisk akademickich z rynkiem pracy, jak i rozwijania w studentach potencjału przedsiębiorczego (zasobów przedsiębiorczych) poprzez włączanie w ofertę edukacji akademickiej przedmiotów i działań o profilu przedsiębiorczym (Deszczyński, 2007; Strojny, 2007; Borowiec, 2008; Herberger, Hermaszewski, 2010; Piróg, 2010).

Różne kierunki studiów choćby ze względu na swoją specyfikę kształtują absolwentów o różnym poziomie dyspozycji przedsiębiorczych. Jednak specyfika popytu zatrudnieniowego na specjalistów o określonym profilu kwalifikacyjnym powoduje, że kolejne roczniki absolwentów uczelni wyższych muszą wykazywać się szerokim spektrum kompetencji zawodowych (w tym przedsiębiorczych), aby ich tranzycja z edukacji do pracy dokonała się pomyślnie. Taka sytuacja dotyczy absolwentów kierunków społecznych, gdzie podaż specjalistów jest zdecydowanie wyższa niż dostępne oferty pracy zbieżne z posiadanym przez kandydata wykształceniem. W efekcie, w oparciu o analizę prognoz zatrudnienia dla tej grupy absolwentów, znaczenie ich potencjału, zdolności, zasobów i cech przedsiębiorczych kształtowanych w trakcie studiów uwidacznia się bardzo wyraźnie. Biorąc to pod uwagę, autorka podjęła badania ukierunkowane na poznanie zasobów przedsiębiorczych studentów kończących studia na kierunkach społecznych. W literaturze przedmiotu przedsiębiorczość jest rozumiana wielorako. W niniejszym opracowaniu autorka zamiennie posługuje się kategoriami cech, zasobów i dyspozycji przedsiębiorczych.

RAMY TEORETYCZNE PODJĘTYCH ANALIZ

Złożoność kategorii pojęciowej przedsiębiorczości skutkuje tym, że reprezentanci poszczególnych dziedzin nauki w badaniach nad przedsiębiorczością koncentrują się na jej różnych aspektach (Kraśnicka, 2002; Bernat, Korpysa, Kunasz, 2008; Kunasz, 2008; Piecuch, 2010; Strojny, 2010).

W perspektywie edukacyjno-rozwojowej duże znaczenie ma przedsiębiorczość indywidualna, analizowana z perspektywy jednostkowych losów i dążeń. Ten wymiar przedsiębiorczości znacząco wykracza poza przestrzeń decyzji i działań związanych z funkcjonowaniem zawodowym jednostki i rozumiany jest jako „cecha kardynalna niezbędna do elastycznego, rzutkiego i twórczego funkcjonowania w niemal każdej sferze aktywności człowieka” (Strojny, 2010, s. 178), niezależnie od wykonywanej profesji. Ponadto często przedsiębiorczość jest rozpatrywana jako zespół cech lub specyficzne właściwości osobowości (Strojny, Horska, 2012).

Przedsiębiorczość rozumianą jako cecha kardynalna lub zespół cech adaptacyjno-proaktywnych można uznać za komponent kanonu kompetencji niezbęd-

nych do pozytywnej transgresji z edukacji do pracy. Można zatem oczekiwać jej posiadania przez studentów kończących studia pierwszego lub drugiego stopnia, czyli stojących u progu wejścia na rynek pracy.

Badania przedsiębiorczości jako zespołu specyficznych charakterystyk były prowadzone przez wielu badaczy zarówno wśród osób wykazujących wysoki poziom zachowań przedsiębiorczych, jak i przedsiębiorczych w niewielkim stopniu. Badano cechy i przekonania ludzi odnośnie do cech osób przedsiębiorczych (Pendergast, 2003; Kunasz, 2009; Piecuch, 2010; Klimkowska, 2014). W literaturze przedmiotu funkcjonuje również pojęcie potencjału przedsiębiorczego. Twórcy tej kategorii – Norris F. Krueger i Deborah V. Brazeal (1994, s. 94) – zastosowali ją do określenia indywidualnej gotowości i dążenia do działań przedsiębiorczych. Badacze podkreślają, iż posiadanie cech przedsiębiorczych nie przekłada się bezpośrednio na przedsiębiorczy potencjał. Kluczowe jest pragnienie działania przedsiębiorczego.

Interesującą perspektywę badania przedsiębiorczości przyjął Czesław Noworol. Autor, rozumiejąc przedsiębiorczość jako „działalność człowieka polegającą na kreowaniu ekonomicznego dobra poprzez tworzenie dodatkowych wartości, w tym miejsc pracy, w oparciu o ryzyko kapitałowe, czasowe i kadrowe, na bazie własnego zaangażowania i energii dla osiągnięcia pożytku własnego, przyczyniając się do budowania dobrobytu całego społeczeństwa” (Noworol, 2006, s. 41), oraz traktując ją jako wybór typu kariery całożyciowej, posłużył się kategorią uzdolnień przedsiębiorczych.

Noworol swoją koncepcję uzdolnień przedsiębiorczych oparł m.in. na podejściach Petera F. Druckera (1992, 2004), Davida C. McClellanda (1965), Stanleya Cromiego (2000), Petera G. Richtera i Petry Kemter (2000) oraz Juliana B. Rottera (1966), którzy akcentują swoistą wyuczalność dyspozycji przedsiębiorczych, a także na teoriach stylów poznawczych (Nosal, 1990; Noworol, 2008, s. 1). W obrębie uzdolnień przedsiębiorczych badacz wyróżnił pięć wymiarów: energię do pracy, sukces, kompetencje praktyczne, opanowanie oraz sterowność. Energia do pracy odwołuje się do zachowań tzw. typu A. Osoby ją posiadające dysponują wysokim poziomem automotywacji do działania, są otwarte na nowe wyzwania, nastawione na rywalizację, pragnienie uznania i prestiżu, często ich udziałem są sukcesy zawodowe. Wysoka energia do pracy nie jest bezkosztowa. Zazwyczaj wiąże się z wysoką niecierpliwością, wysokim stresem i licznymi jego konsekwencjami (Noworol, 2008, s. 5–6). Wymiar sukcesu odwołuje się do potrzeby osiągnięć osobistych i wiąże się z takimi cechami, jak ambicja oraz gotowość do ponoszenia wysokich kosztów w sferze życia osobistego (Noworol, 2008, s. 7). Kompetencje praktyczne uwzględniają perspektywę rozumienia osób przedsiębiorczych jako posiadających liczne kompetencje do twórczego realizowania zadań oraz dysponujących rozległą wiedzą i umiejętnościami praktycznymi (zdobytymi poprzez uczenie się poza edukacją for-

malną) (Noworol, 2008, s. 8). Wymiar opanowania opisuje dyspozycje osoby w obszarze jej inteligencji emocjonalnej, który to aspekt Noworol traktuje za jeden z wiodących w powodzeniu przedsięwzięć przedsiębiorczych. Dysponowanie wysokimi wynikami w tym wymiarze pozwala antycypować, że osoba ma „dobry kontakt” ze sobą, rozpoznaje i rozumie przeżywane emocje, potrafi również adekwatnie do sytuacji i celu opanowywać swoje reakcje. W efekcie jest skuteczna w porozumiewaniu się i tworzeniu pozytywnych relacji z innymi ludźmi (Noworol, 2008, s. 9). Ostatni konstrukt przedsiębiorczości wyodrębniony w omawianym podejściu – sterowność – wiąże się ściśle z poczuciem umiejscowienia kontroli, czyli z przekonaniem o zakresie wpływu na własne życie (Noworol, 2008, s. 10–11).

Przedstawiony konstrukt uzdolnień przedsiębiorczych stanowi podstawę narzędzia diagnostycznego autorstwa Noworola – Kwestionariusza Uzdolnień Przedsiębiorczych, wykorzystywanego w obszarze doradztwa zawodowego.

W niniejszym opracowaniu autorka na bazie wskazanego konceptu Noworola posługuje się operacyjną kategorią generalną zasobów przedsiębiorczych, na którą składają się zarówno wyodrębnione przez Noworola wymiary uzdolnień przedsiębiorczych, jak i dążenia jednostek w zakresie samozatrudnienia, ich przekonania o własnych cechach przedsiębiorczych oraz doświadczenie zawodowe i aktywność zawodowa.

CELE I ZAŁOŻENIA BADAWCZE

Główny cel badań dotyczył poznania specyfiki zasobów przedsiębiorczych studentów studiujących kierunki społeczne. W obrębie celu głównego wyodrębniono następujące cele szczegółowe:

1. Poznanie zamierzeń studentów w zakresie samozatrudnienia oraz oceny własnych cech przedsiębiorczych.
2. Poznanie poziomu poszczególnych wymiarów uzdolnień przedsiębiorczych studentów: energii do pracy, sukcesu, kompetencji praktycznych, opanowania oraz sterowności.
3. Poznanie oczekiwań studentów odnośnie do konkretnych działań uczelni w celu wsparcia ich przedsiębiorczości.

Badania przeprowadzono wśród lubelskich i białostockich studentów kształcących się na studiach magisterskich na kierunkach społecznych, takich jak: pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna, pedagogika specjalna, psychologia, praca socjalna, resocjalizacja, animacja kultury.

Prezentowane badania miały charakter ilościowy, zostały zrealizowane z zastosowaniem metody sondażu diagnostycznego, w ramach której wykorzystano Kwestionariusz Uzdolnień Przedsiębiorczych Noworola oraz autorski kwestionariusz ankiety dotyczący zamierzeń przedsiębiorczych studentów i ich oczekiwań

odnośnie do działań uczelni podejmowanych w zakresie wsparcia przedsiębiorczości młodzieży akademickiej.

Badania miały charakter anonimowy. Ze względu na niereprezentatywność grupy badawczej prezentowane wyniki nie odzwierciedlają specyfiki populacji studentów kierunków społecznych, lecz mogą wskazywać na pewne tendencje, które wymagają weryfikacji.

GRUPA BADAWCZA

W badaniach wzięło udział 281 osób, z czego zdecydowaną większość stanowiły kobiety (85,41%), co jest podyktowane wysokim wskaźnikiem feminizacji kierunków społecznych, zwłaszcza tych o profilu edukacyjnym i pomocowym. Studenci w znakomitej większości plasowali się w okresie rozwojowym wczesnej dorosłości – ich wiek zawierał się w przedziale 22–44 lata, średnia wieku wyniosła 23,93. Badaną zbiorowość stanowili studenci studiów drugiego stopnia lub jednolitych studiów magisterskich; 56,27% respondentów studiowało na I roku studiów drugiego stopnia lub na IV roku studiów magisterskich jednolitych, pozostali zaś odpowiednio na II lub V roku. Decyzja o zaproszeniu do badań osób ze studiów magisterskich była podyktowana tym, że dla znakomitej większości studentów studia drugiego stopnia są ostatnim etapem edukacji akademickiej i ta zbiorowość znajduje się u progu tranzycji z edukacji do pracy. W przypadku absolwentów studiów pierwszego stopnia zdecydowana większość kontynuuje kształcenie wyższe na poziomie magisterskim, a więc czas pełnego rozpoczęcia funkcjonowania w roli pracownika odracza się o dwa lata. W odniesieniu do studiów magisterskich przyjęto analogicznie, że dwa ostatnie lata studiów stanowią okres bezpośrednio poprzedzający tranzycję absolwentów z edukacji do pracy.

Dopełnienie obrazu badanej zbiorowości studentów stanowią dane dotyczące ich aktywności zawodowej w trakcie studiów oraz źródeł utrzymania. Ponad połowa uczestników badań (58,71%) zadeklarowała, że łączy studia z pracą zarobkową, przy czym przeważały osoby, które podejmowały pracę dorywczą (46,26% ogółu badanych). Dwa główne źródła utrzymania studentów stanowiły pomoc rodziców (76,87%) oraz praca własna (56,94%).

ZAMIERZENIA STUDENTÓW W ZAKRESIE SAMOZATRUDNIENIA

Analizy planów samozatrudnieniowych przyszłych specjalistów w zakresie szeroko rozumianej edukacji, oświaty i pomocy rozpoczęto od poznania:

- przekonań studentów na temat znaczenia posiadania dyspozycji przedsiębiorczych w kontekście specyfiki współczesnego rynku pracy dla absolwentów kierunków społecznych,

- przekonania badanych co do tego, czy na ich studiach rozwijane są kompetencje przedsiębiorcze,
- preferowanej przez studentów formy zatrudnienia,
- planów respondentów związanych z samozatrudnieniem.

W odniesieniu do pierwszej z powyższych kwestii (tabela 1) ustalono, że badani studenci w przeważającej mierze byli przekonani odnośnie do tego, że cechy przedsiębiorcze są ważne w działalności zawodowej związanej z naukami społecznymi (67,26%). Co piąty badany nie miał sprecyzowanego zdania na ten temat. Co istotne, żaden z respondentów nie wskazał, że cechy przedsiębiorcze zdecydowanie nie są ważne w pracy pedagogów, psychologów, pracowników socjalnych, animatorów kultury i innych specjalistów z szeroko rozumianego obszaru działalności edukacyjno-pomocowej. Taki rozkład wyników może wskazywać, że badani studenci orientują się w specyfice rynku pracy i zawodów wymagających ukończenia studiów o profilu społecznym oraz dostrzegają aspekty działań przedsiębiorczych nie tylko w obszarze samozatrudnienia, lecz także w pracy etatowej.

Zdecydowanie inaczej przedstawiają się wyniki dotyczące przekonania studentów na temat rozwijania cech przedsiębiorczych na studiowanych przez nich kierunkach. Tu niespełna co piąty badany wskazał, że studia społeczne rozwijają omawiane dyspozycje, natomiast ponad połowa respondentów była zdania, że charakterystyki przedsiębiorcze nie znajdują się w kanonie cech czy kompetencji kształtowanych na ich studiach. Ponadto warto zaznaczyć, że dość liczna grupa (27,05%) miała trudności z oceną tej kwestii.

Tabela 1. Opinie studentów na temat znaczenia cech przedsiębiorczych w ich przyszłej działalności zawodowej oraz rozwijania tych cech na kierunkach studiów z obszaru nauk społecznych

Odpowiedź	Cechy przedsiębiorcze są ważne w działalności zawodowej absolwentów studiów społecznych		Studia na kierunkach społecznych rozwijają cechy przedsiębiorcze studentów	
	N	%	N	%
Zdecydowanie tak	111	39,50	19	6,76
Raczej tak	78	27,76	35	12,45
Trudno powiedzieć	58	20,64	76	27,05
Raczej nie	34	12,10	92	32,74
Zdecydowanie nie	0,0	0,00	59	21,00
Razem	281	100,00	281	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Omówione wyniki można analizować w kilku kontekstach. Z jednej strony mogą one w pewnym stopniu odzwierciedlać dość niski (wnioskując na podstawie zebranych danych) zakres uwzględniania w kształceniu na kierunkach społecznych aspektów związanych z kształtowaniem cech, postaw czy dyspozycji

przedsiębiorczych studentów. Z drugiej zaś osobiste przekonania studentów wyrażone w odpowiedzi na omawiane pytanie mogą stanowić wyraz tego, że komponenty szeroko rozumianej edukacji przedsiębiorczej wprawdzie są realizowane na studiowanych przez badanych kierunkach, lecz w niewielkim (być może w niewystarczającym) stopniu są akcentowane przez prowadzących.

Zebrany materiał empiryczny dotyczący postrzegania siebie jako osoby posiadającej cechy przedsiębiorcze (tabela 2) ukazał, że niemal trzy czwarte przyszłych absolwentów kierunków społecznych ocenia swoje zasoby przedsiębiorcze jako nikłe (31,67%) albo ma trudności z ich oceną (43,06%).

Tabela 2. Studenci o swoich cechach przedsiębiorczych

Postrzegam siebie jako osobę posiadającą cechy przedsiębiorcze	N	%
Zdecydowanie tak	17	6,05
Raczej tak	54	19,22
Trudno powiedzieć	121	43,06
Raczej nie	70	24,91
Zdecydowanie nie	19	6,76
Razem	281	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Taki rozkład wyników sugeruje potrzebę zwrócenia uwagi na dwie kwestie. Pierwszą z nich jest ujawniona tu dość liczna grupa osób, które nisko oceniły swoje zasoby przedsiębiorcze. W kontekście tranzykcji studentów z edukacji do pracy pojawia się pytanie, czy zarejestrowane wyniki odzwierciedlają rzeczywisty poziom posiadanych cech przedsiębiorczych czy też wskazują na niską samoocenę badanych i tendencję do zaniżania własnych zasobów. Relacjonowane w niniejszym opracowaniu badania nie były ukierunkowane na poszukiwanie odpowiedzi na te pytania, dlatego pozostają one otwarte i wskazują kierunki dalszych eksploracji.

Druga kwestia dotyczy niemal połowy respondentów, którzy nie potrafili w trakcie badania ocenić posiadanego poziomu cech przedsiębiorczych. To z kolei prowadzi do pytania, w jakim stopniu studenci kończący studia na kierunkach społecznych operują w odniesieniu do siebie konstruktem osób czy cech przedsiębiorczych, na ile w autokreacji jest on skonkretyzowany. Trudno określić, czy tak licznie zarejestrowane niezdecydowanie w odniesieniu do omawianej kwestii przyszłych adeptów studiów społecznych wynika z tego, że studenci rozumieją, na czym polega przedsiębiorczość i jakie cechy jej sprzyjają, ale nie wiedzą, w jakim stopniu nimi dysponują, czy też z tego, że sama kategoria pojęciowa nie jest dla nich wystarczająco wyrazista.

Eksplorując dalej przestrzeń ukierunkowań przedsiębiorczych młodzieży akademickiej, skoncentrowano się na jednym z najbardziej wymiernych wskaźników przedsiębiorczości – samozatrudnieniu, a w przypadku badanej zbiorowości na zamierzeniach w zakresie samozatrudnienia. Dane zobrazowane w tabeli 3 jednoznacznie wskazują, że niezależnie od ocen poziomu własnych cech przedsiębiorczych znakomita większość badanych nie była zainteresowana założeniem własnej firmy bądź nie potrafiła w trakcie badania jednoznacznie się opowiedzieć w tej kwestii.

Tabela 3. Zamierzenia studentów odnośnie do samozatrudnienia

Zamierzenia odnośnie do samozatrudnienia	N	%
Zdecydowanie zamierza	7	2,49
Raczej zamierza	23	8,18
Trudno powiedzieć	150	53,38
Raczej nie zamierza	18	6,41
Zdecydowanie nie zamierza	83	29,54
Razem	281	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Zaledwie co dziesiąty badany był przekonany co do takiej ścieżki swojej kariery zawodowej. W rozwinięciach odpowiedzi na analizowane pytanie respondenci wyjaśniali, że oceniają własne cechy jako niewystarczające do prowadzenia swojego biznesu: „Nie czuję się, żebym była tak silna i jakoś zorganizowana, żeby założyć własną firmę”, „Za duży stres, za duża niepewność, żeby sobie to fundować”. W grupie osób niezdecydowanych kilkakrotnie pojawił się komentarz wskazujący na to, że perspektywa założenia własnej działalności jest postrzegana jako niechciany, ale rozważany wariant rzeczywistości zawodowej: „Jak mnie zmusi życie, to założę firmę. Bo czasem to jest warunkiem zatrudnienia gdzieś. Ale może mnie to ominie”, „Nie wiem, nie chcę, ale nie zawsze ma się, co się chce. Jak nie znajdę etatu, to będę zmuszona do założenia firmy, albo wyjadę. No mogę też zawsze pracować na kasie, ale chyba nie po to kończę studia”, „Nie myślę teraz o tym, ale nigdy nie wiadomo, co człowiekowi przyjdzie. Wszyscy straszą brakiem pracy, to może własna działalność będzie koniecznością. Ale na razie będę szukać w budżetówce”. W dwóch przypadkach zanotowano swoiste dziedziczenie nastawień przedsiębiorczych. Jeden z respondentów deklarujący chęć założenia własnej firmy, a właściwie już ją prowadzący, napisał: „Już mam swoją firmę, od trzech lat. U nas w rodzinie to normalne, żeby nie czekać, aż państwo coś da. Od dzieciaka pomagałem ojcu w hurtowni. Nie wiem, czy zarobię wielką kasę, ale frajerem nie będę i wyjadę na swoje. Jestem swoim szefem”. Przywołane wypowiedzi, szczególnie te autorstwa osób niezdecydowanych co do założenia własnej firmy, ukazują silną potrzebę edukacji przedsiębiorczej na studiach wyż-

szych. Uwidacznia się to zwłaszcza w kontekście postrzegania perspektywy założenia własnej firmy jako zła koniecznego.

Potrzebę szerszego włączenia przedsiębiorczości w ofertę kształcenia na studiach o profilu społecznym potwierdzają również preferencje badanych studentów co do formy zatrudnienia (tabela 4). Ponad dwie trzecie uczestników badań (69,75%) zadeklarowało, że w pierwszej kolejności są zainteresowani zatrudnieniem na podstawie pełnoetatowej umowy o pracę, a najbardziej pożądanymi są pracodawcy państwowi. Studenci wyjaśniali: „Taka praca daje pewność”, „(...) bezpieczeństwo, jakąś stabilizację”, „Jeśli w ogóle można liczyć na jakąś emeryturę, to chyba tylko na państwowym etacie”, „Mało się zarabia, ale praca pewna, i jest czas na dorabianie”.

Tabela 4. Preferencje studentów odnośnie do formy zatrudnienia i typu działalności zawodowej

Preferencje odnośnie do formy zatrudnienia	N	%
Prowadzenie własnej firmy jednoosobowej	22	7,83
Prowadzenie własnej firmy zatrudniającej pracowników	9	3,20
Zatrudnienie na etat w firmie prywatnej	65	23,13
Zatrudnienie na etat w firmie państwowej	131	46,62
Brak sprecyzowanych zamierzeń	54	19,22
Ogółem	281	100,00

Źródło: badania własne.

Przedstawione wyniki ukazują w oczekiwaniach badanych studentów odnośnie do zatrudnienia dość wyraźną obecność swoistej anachroniczności, wyżej wartościującej tradycyjny model zatrudnienia realizowany w formie stosunku pracy między pracownikiem a pracodawcą (Tomaszewska-Lipiec, 2014, s. 44). Ujawnione preferencje badanych co do formy zatrudnienia odzwierciedlają wyniki uzyskane przez innych badaczy eksplorujących nastawienia studentów i młodych pracowników wobec tradycyjnych i elastycznych form zatrudnienia (por. Bartkowiak, Krugielka, 2013).

Wskazanie na anachroniczność powyższych oczekiwań nie oznacza deprecjonowania wartości tradycyjnego modelu zatrudnienia. Pełnoetatowa praca świadczona na podstawie umowy na czas nieokreślony charakteryzuje się licznymi walorami, w tym natury psychologicznej i społecznej, jak poczucie bezpieczeństwa i stabilności, możliwość intensywniejszego angażowania się w pozazawodowe sfery życia itp. Jednak specyfika współczesnego rynku pracy wymusza na pracowniku otwartość i gotowość do funkcjonowania zawodowego realizowanego w innych formach zatrudnienia niż stała umowa o pracę. W tym kontekście cechy, dyspozycje, potencjał i uzdolnienia przedsiębiorcze osób kończących studia stanowią składowe ich kapitału kariery.

UZDOLNIENIA PRZEDSIĘBIORCZE BADANYCH STUDENTÓW

Jak wskazano wyżej, jednym z celów relacjonowanych badań było poznanie uzdolnień przedsiębiorczych przyszłych absolwentów studiów o profilu społecznym. Zastosowanie do badań Kwestionariusza Uzdolnień Przedsiębiorczych (KUP) Noworola pozwoliło zebrać dane empiryczne dotyczące pięciu wymiarów uzdolnień przedsiębiorczych: energii do pracy, sukcesu, kompetencji praktycznych, opanowania oraz sterowności.

Według Noworola osoby uzdolnione przedsiębiorczo charakteryzuje: 1) wysoka energia do pracy, 2) wysokie zapotrzebowanie na sukces, 3) wysokie, przechodzące w eksperckie kompetencje praktyczne, 4) wysoki poziom opanowania, wskazujący na wysoki poziom inteligencji emocjonalnej, oraz 5) dominująca wewnętrzsterowność z sytuacyjną zewnątrzsterownością.

Analiza rozkładu wyników w badanej zbiorowości studentów kończących studia o profilu edukacyjno-pomocowym (tabela 5) ukazała, że w trzech wymiarach: energii do pracy, sukcesie oraz opanowaniu – najliczniej były reprezentowane wyniki przeciętne. Aspekty te zatem z analizowanego konstruktów uzdolnień przedsiębiorczych w zdiagnozowanym poziomie mogą nie stanowić wystarczającej „siły napędowej” do podejmowania działań przedsiębiorczych przez studentów. Warto jednak zauważyć, że o ile w przypadku skal sukcesu i opanowania wyniki przeciętne wyraźnie dominowały, osiągając odpowiednio 66,19% oraz 61,92%, o tyle w przypadku skali energii do pracy badani respondenci niemal równolicznie charakteryzowali się przeciętnym (48,40%) i wysokim (46,27%) poziomem energii. Oznacza to, że niemal połowa przyszłych specjalistów z zakresu edukacji i pomocy dysponowała optymalnym dla przedsiębiorczości poziomem energii do pracy. Osoby wyróżniające się wysokim poziomem omawianej właściwości w sferze zachowań przeważnie przejawiają typ A, są wysoko zmotywowane do działania i potrafią tę motywację utrzymywać. Ponadto ich ukierunkowanie na działanie przejawia się w otwartości na nowe wyzwania. Te właściwości podmiotowe są więc znaczące nie tylko w kontekście potencjału przedsiębiorczego studentów, lecz także całokształtu ich kariery zawodowej i odnoszenia sukcesów na tym polu.

Silnym zasobem przedsiębiorczym zdecydowanej większości uczestników badań okazały się kompetencje praktyczne, które w przypadku 56,95% studentów były na poziomie wysokim, a 22,77% badanych określiło je wręcz jako eksperckie. Taki rozkład wyników może wskazywać, że studenci rozpoznają swoje kompetencje i mają ich świadomość, co może stanowić pozytywny prognostyk w zakresie pozyskania pracy zgodnej z posiadanymi kompetencjami. Co więcej, takie wyniki mogą informować o tym, że badani studenci w znakomitej większości podejmują liczne działania okołozawodowe, jak podejmowanie pracy, odbywanie staży czy praktyk wykraczających poza edukację formalną, które są ukierunko-

wane na zdobycie jak najszerszego doświadczenia i różnorodnych umiejętności. Jak wyjaśnia Noworol (2008, s. 8): „(...) generalnie uważa się, że mogą [takie osoby – K.K.] być przydatne w każdej pracy. Potrafią poradzić sobie w różnych, nieraz bardzo złożonych okolicznościach”.

Kolejnym czynnikiem istotnie zasilającym uzdolnienia przedsiębiorcze niemal dwóch trzecich badanej zbiorowości studentów okazało się wewnętrzne umiejscowienie kontroli. Dominanta wewnątrzsterowności ujawnia się w wysokim poczuciu autonomii i silnym przekonaniu o posiadaniu wpływu na własne życie. Ponadto wysoki poziom wewnątrzsterowności uwzględnia sytuacyjną zewnątrzsterowność, co pozwala antycypować, że takie osoby charakteryzują się wysoką sprawnością twórczej adaptacji do zmiennych warunków, zachowując autonomiczność oraz będąc odpowiedzialnymi za własne decyzje i życie, przyjmując oczywisty margines sytuacji wymagających dostosowania się.

Tabela 5. Poziomy wymiarów uzdolnień przedsiębiorczych badanych studentów

ENERGIA DO PRACY	N	%
Brak energii	0	0,00
Niska energia	1	0,35
Przeciętna energia	136	48,40
Wysoka energia	130	46,27
Bardzo wysoka energia	14	4,98
SUKCES	N	%
Brak pragnienia sukcesu	1	0,35
Niskie pragnienie sukcesu	19	6,77
Przeciętne pragnienie sukcesu	186	66,19
Wysokie pragnienie sukcesu	75	26,69
Bardzo wysokie pragnienie sukcesu	0	0,00
KOMPETENCJE PRAKTYCZNE	N	%
Brak kompetencji praktycznych	0	0,00
Niskie kompetencje praktyczne	0	0,00
Przeciętne kompetencje praktyczne	57	20,28
Wysokie kompetencje praktyczne	160	56,95
Bardzo wysokie kompetencje praktyczne	64	22,77
OPANOWANIE	N	%
Bardzo słabe opanowanie	0	0,00
Słabe opanowanie	1	0,35

Tabela 5. cd.

Przeciętne opanowanie	37	13,17
Ponadprzeciętne opanowanie	174	61,92
Silne opanowanie	66	23,49
Bardzo silne opanowanie	3	1,07
STEROWNOŚĆ		
	N	%
Bardzo silna zewnątrzsterowność	0	0,00
Dominanta zewnątrzsterowności	1	0,36
Zarówno zewnątrz-, jak i wewnątrzsterowność	100	35,59
Dominanta wewnątrzsterowności	178	63,34
Bardzo wysoka wewnątrzsterowność	2	0,71

Źródło: opracowanie własne.

W najmniejszym stopniu badani studenci dysponowali opanowaniem sprzyjającym działaniom przedsiębiorczym. Mimo że 61,92% respondentów uzyskało wyniki wskazujące na ponadprzeciętny poziom opanowania, to ze względu na specyfikę działalności przedsiębiorczej optymalny jest wysoki poziom opanowania, który w założeniach koncepcji Noworola odwołuje się bezpośrednio do poziomu inteligencji emocjonalnej. Osoby posiadające wysoki poziom opanowania w przeważającej mierze dysponują rozwiniętymi umiejętnościami opanowania i rozumienia przeżywanych emocji, porozumiewania się oraz kształtowania pozytywnych, satysfakcjonujących stosunków z innymi ludźmi. Ponadto wykazują się umiejętnościami menedżerskimi, w tym w zakresie tworzenia warunków do pracy zespołowej (Noworol, 2008, s. 9).

Analizy zróżnicowania poziomów poszczególnych wymiarów uzdolnień przedsiębiorczych ze względu na rok studiów (tabela 6) wykazały, że studenci V roku dysponowali wyższym zapotrzebowaniem na sukces ($p = 0,045$) oraz wyższym poziomem kompetencji praktycznych ($p = 0,020$) niż grupa z I roku studiów.

Z kolei sytuacja zawodowa (tabela 7) badanych różnicowała istotnie statystycznie posiadane przez nich poziomy energii do pracy ($p = 0,029$), kompetencji praktycznych ($p = 0,021$) oraz opanowania ($p = 0,012$). We wszystkich przypadkach fakt podejmowania pracy sprzyjał wyższym poziomom wymiarów uzdolnień przedsiębiorczych.

Tabela 6. Zróżnicowanie wymiarów uzdolnień przedsiębiorczych studentów ze względu na rok studiów

Rok studiów	M	Me	SD	Test t-Studenta
	ENERGIA DO PRACY			
I/IV mgr (N = 158)	27,67	27,00	3,39	t = -0,797; df = 279; p = 0,426
II/V mgr (N = 123)	28,01	28,00	3,68	
SUKCES				
I/IV mgr (N = 158)	24,97	25,00	3,77	t = -2,011; df = 279; p = 0,045*
II/V mgr (N = 123)	25,84	26,00	3,35	
KOMPETENCJE PRAKTYCZNE				
I/IV mgr (N = 158)	32,16	32,00	3,69	t = -2,331; df = 279; p = 0,020*
II/V mgr (N = 123)	33,14	33,00	3,18	
OPANOWANIE				
I/IV mgr (N = 158)	54,51	55,00	7,18	t = -1,076; df = 279; p = 0,283
II/V mgr (N = 123)	55,41	56,00	6,53	
STEROWNOŚĆ				
I/IV mgr (N = 158)	34,81	35,00	3,96	t = 0,241; df = 279; p = 0,809
II/V mgr (N = 123)	34,70	35,00	3,64	

* – różnice istotne statystycznie

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 7. Zróżnicowanie wymiarów uzdolnień przedsiębiorczych studentów ze względu na sytuację zawodową

Sytuacja zawodowa	M	Me	SD	Test U Manna-Whitneya
	ENERGIA DO PRACY			
Pracuje (N = 165)	28,22	28,00	3,26	Z = -2,189; p = 0,029*
Nie pracuje (N = 116)	27,24	27,00	3,29	
SUKCES				
Pracuje	25,62	26,00		Z = -0,966; p = 0,334
Nie pracuje	24,98	25,00	3,85	
KOMPETENCJE PRAKTYCZNE				
Pracuje	33,04	33,00	3,31	Z = -2,298; p = 0,021*
Nie pracuje	31,97	32,00	3,68	
OPANOWANIE				
Pracuje	55,85	56,00	6,52	Z = -2,526; p = 0,012*
Nie pracuje	53,55	54,00	7,23	
STEROWNOŚĆ				
Pracuje	35,07	35,00	4,01	Z = 1,765; p = 0,077
Nie pracuje	34,32	34,00	3,49	

* – różnice istotne statystycznie

Źródło: opracowanie własne.

Analizy zróżnicowania uzdolnień przedsiębiorczych ze względu na posiadane doświadczenie zawodowe (tabela 8) wykazały, że osoby posiadające doświadczenie zawodowe dysponowały istotnie statystycznie wyższym poziomem energii do pracy ($p = 0,044$) oraz opanowania ($p = 0,002$).

Tabela 8. Zróżnicowanie wymiarów uzdolnień przedsiębiorczych studentów ze względu na doświadczenie zawodowe

Doświadczenie zawodowe	M	Me	SD	Test t-Studenta
	ENERGIA DO PRACY			
Posiada (N = 139)	28,24	28,00	3,71	$t = 2,020, df = 279, p = 0,044^*$
Nie posiada (N = 142)	27,40	27,00	3,28	
	Sukces			
Posiada	25,64	26,00	3,64	$t = 1,340, df = 279, p = 0,181$
Nie posiada	25,06	24,50	3,57	
	KOMPETENCJE PRAKTYCZNE			
Posiada	32,83	33,00	3,38	$t = 1,155, df = 279, p = 0,248$
Nie posiada	32,35	32,00	3,61	
	OPANOWANIE			
Posiada	55,63	56,00	7,03	$t = 1,740, df = 279, p = 0,082$
Nie posiada	54,20	55,00	6,73	
	STEROWNOŚĆ			
Posiada	35,45	35,00	4,02	$t = 3,050, df = 279, p = 0,002^*$
Nie posiada	34,08	34,00	3,49	

* – różnice istotne statystycznie

Źródło: opracowanie własne.

Przeprowadzone analizy z jednej strony nie budzą zdziwienia, gdyż można oczekiwać, że działania okołozawodowe studentów podejmowane w trakcie studiów wzmacniają ich zasoby przedsiębiorcze, a studenci na ostatnim roku studiów posiadają wyższe zasoby prozawodowe niż młodszy rocznik. Z drugiej strony wskazują jednak na znaczenie motywowania studentów do zbierania doświadczeń zawodowych, wykorzystywania możliwości poznawania własnego funkcjonowania zawodowego, eksperymentowania z pracą w trakcie studiów, co przekłada się na akumulowanie kompetencji składających się na kapitał kariery (Bańka, 2016, s. 72). Wysoki kapitał kariery wykazuje znaczącą wartość predykcyjną sukcesów zawodowych, niezależnie od ujawnionego w trakcie badań poziomu gotowości bądź zamierzeń studentów w zakresie samozatrudnienia.

OCZEKIWANIA STUDENTÓW ODNOŚNIE DO WSPIERANIA ICH PRZEDSIĘBIORCZOŚCI PRZEZ UCZELNIE WYŻSZE

W odniesieniu do trzeciego celu relacjonowanych badań warto zauważyć, iż badani studenci nie mieli trudności ze wskazaniem działań, które mogłyby podjąć uczelnia, aby zwiększyć ich szanse rozwoju kompetencji przedsiębiorczych. Otóż studenci chcieliby, aby studiowane przez nich kierunki oferowały:

1. Więcej praktyk, na których można poznać różne segmenty rynku pracy. W wypowiedziach respondentów dość wyraźnie zarysowała się potrzeba nie tyle wzrostu liczby godzin czy dni praktyk, co ich jakości. Studenci wskazali, że chcieliby mieć możliwość poznania jak największej liczby placówek/institucji, w których mogliby podjąć zatrudnienie. Ponadto ważne jest dla nich poznanie sektora firm jednoosobowych: „Nawet jeśli myślę o swoim biznesie, to jak się za to zabrać? Gdybym mogła pójść na praktykę do kogoś takiego, kto ma swoją firmę, byłoby super”.
2. Przedmioty praktyczne (np. trening umiejętności menadżerskich, trening umiejętności biznesowych).
3. Przedmioty lub warsztaty przygotowujące bezpośrednio do założenia własnej firmy (maksymalnie praktyczne, jak podkreślali studenci) dotyczące: procedur zakładania własnej firmy, opracowywania biznesplanu, zasad prowadzenia działalności gospodarczej czy możliwości pozyskania funduszy na założenie własnej firmy, radzenia sobie ze zmiennością warunków finansowych.

Wskazane przez badanych studentów potrzeby w zakresie działań uczelni są zbieżne z potrzebami w tym zakresie studentów z różnych ośrodków akademickich w Polsce (Herberger, Hermaszewski, 2010; Klimkowska, 2014).

Studenci określili również, jakiej wiedzy z zakresu przedsiębiorczości najbardziej potrzebują. W pierwszej kolejności wymienili konkretną wiedzę dotyczącą tego, jak można odnieść sukces w sferze działalności edukacyjno-pomocowej. Jedna studentka określiła to następująco: „Ja naprawdę chcę pracować z młodzieżą. Tak, poszłam z powołania. Myślę, że się z nimi dogaduję. Ale nie chcę tego robić za 1500 zł. I gdyby studia pokazały mi, jak można zarobić na byciu pedagogiem, to poszłabym na takie zajęcia. Nawet gdyby trzeba było dużo tam robić. To byłby konkretny jakiś na przyszłość”. Inna osoba wyjaśniła: „No niech by te studia coś dały, coś co się przekłada na prawdziwe, jakieś normalne zarobki. No mogę być w poradni, jeśli tak się trafi. Tyle że jako kelnerka zarabiam więcej. Ale może własna firma, ale co – gabinet może. Jakby takie zajęcia można było wybrać, jak sobie wymyśleć pomysł na swoją firmę, to jakbym kończyła w Warszawie. Bo tam, wiem, takie zajęcia mają”.

ZAKOŃCZENIE

Przedstawione wyniki badań zasobów przedsiębiorczych studentów kończących studia na kierunkach społecznych nie wyczerpują eksploracji podjętej problematyki. Pozwalają jednak zorientować się w specyfice charakterystyk i nastawień przedsiębiorczych badanej grupy przyszłych specjalistów z obszaru edukacyjno-pomocowego. Analizy wykazały, że studenci w znacznej mierze posiadają zasoby przedsiębiorcze, lecz w niewielkim stopniu przejawiają gotowość do aktywności przedsiębiorczej.

Postulat włączenia edukacji przedsiębiorczej w kształcenie akademickie można odnaleźć w wielu opracowaniach teoretycznych i doniesieniach badawczych. Niezależnie od badanych aspektów przedsiębiorczości – postaw, cech, zachowań, przekonań studentów w tym zakresie – badacze są zgodni, że uczelnia odgrywa niebagatelną i trudną do przecenienia rolę w rozwijaniu cech i kształtowaniu postaw przedsiębiorczych studentów (European Commission Enterprise and Industry Directorate-General, 2008; Kunasz, 2008; Herberger, Hermaszewski, 2010; Strojny, Horska, 2012; Klimkowska, 2014). Będąc pomostem między edukacją a rynkiem pracy oraz dysponując wyjątkowym statusem w społeczeństwie, uczelnie wyższe mają ogromne i zarazem unikalne (specyficzne dla tych podmiotów) możliwości stwarzania studentom przestrzeni do stawiania się przedsiębiorcami. Wiele ośrodków akademickich takie działania podejmuje, czego wyrazem są przedmioty związane z przedsiębiorczością czy punkty konsultacyjne Akademickich Inkubatorów Przedsiębiorczości. Niemniej sygnalnie zarysowane w niniejszych badaniach kwestie ukazują bardzo wyraźne zapotrzebowanie studentów na szerszą ofertę uczelni w zakresie stwarzania studentom możliwości do kształtowania i rozwijania ich przedsiębiorczości.

BIBLIOGRAFIA

- Bańka, A. (2016). *Psychologiczne doradztwo karier*. Poznań: Stowarzyszenie Psychologia i Architektura.
- Bartkowiak, G., Krugielka, A. (2013). Wizja przyszłej pracy i postrzeganie form elastycznego zatrudnienia wśród studentów i absolwentów szkół wyższych. *Kwartalnik Naukowy Uczelni Vi-stula*, 1(35), 38–50.
- Bernat, T., Korpysa, J., Kunasz, M. (2008). *Przedsiębiorczość studentów w Polsce i w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej*. Szczecin: Wydawnictwo „Print Group” Daniel Krzanowski.
- Borowiec, M., (2008). Rola szkolnictwa wyższego w procesie kształtowania gospodarki opartej na wiedzy. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, (4), 24–36.
- Cromie, S. (2000). Assessing entrepreneurial inclinations: Some approaches and empirical evidence. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 9(1), 7–30,
DOI: <https://doi.org/10.1080/135943200398030>

- Deszczyński, P. (2007). Rola uczelni wyższych w kształtowaniu postaw przedsiębiorczych z perspektywy absolwenta, menedżera i profesora. W: P. Wachowiak., M. Dąbrowski, A. Majewski (red.), *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna* (s. 81–89). Warszawa: Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych.
- Drucker, P.F. (1992). *Towards the Next Economics and Other Essays*. New York: Henemann.
- Drucker, P.F. (2004). *Natchnienie i fart, czyli innowacja i przedsiębiorczość*. Warszawa: Studio Emka.
- European Commission Enterprise and Industry Directorate-General (2008). *Entrepreneurship in Higher Education, Especially in Non-Business Studies. Final Report of the Expert Group*. http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/support_measures/index.htm (dostęp: 10.10.2019).
- Herberger, J., Hermaszewski, J. (2010). Przedsiębiorczość studentów PWSZ w Głogowie – badania własne. W: J. Hermaszewski, E. Czaińska, B. Kohlman (red.), *Głogów. Tu i teraz* (s. 67–82). Głogów: Głogowskie Towarzystwo Naukowe.
- Klimkowska, K. (2014). Entrepreneurial potential of the students of applied linguistics programme, majoring in translation. *Academic Journal of Modern Philology*, (3), 18–26.
- Kraśnicka, T. (2002). Wokół pojęcia przedsiębiorczości. *Przegląd Organizacji*, (6), 14–16.
- Krueger, N.F., Brazeal, D.V. (1994). Entrepreneurial Potential and Potential Entrepreneurs. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 18(3), 91–104, DOI: <https://doi.org/10.1177/104225879401800307>.
- Kunasz, M. (2008). Zachowania przedsiębiorcze studentów w świetle badań ankietowych. *Gospodarka Narodowa*, (3), 65–86, DOI: <https://doi.org/10.33119/GN/101316>.
- Kunasz, M. (2009). Aktywność przedsiębiorcza studentów a pomysł na biznes i skłonność do założenia własnej firmy. W: D. Kopycińska (red.), *Wybory konsumentów i przedsiębiorstw w teorii i praktyce* (s. 205–215). Szczecin: Wydawnictwo „Print Group” Daniel Krzanowski.
- McClelland, D.C. (1965). N achievement and entrepreneurship: A longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1(4), 389–392, DOI: <https://doi.org/10.1037/h0021956>.
- Nosal, C. (1990). *Psychologiczne modele umysłu*. Warszawa: PWN.
- Noworol, C. (2006). Tranzycja karier młodzieży do przedsiębiorczości. W: B. Rożnowski, A. Biela, A. Bańka (red.), *Praca i organizacja w procesie zmian* (s. 33–43). Poznań: Stowarzyszenie Psychologia i Architektura.
- Noworol, C. (2008). *Kwestionariusz Uzdolnień Przedsiębiorczych KUP. Podręcznik dla doradców zawodowych*. Kraków: Narodowe Forum Doradztwa Kariery.
- Pendergast, W.R. (2003). Entrepreneurial Contexts and Traits of Entrepreneurs. W: E. Baum, C. McHargue (eds.), *Teaching Entrepreneurship to Engineering Students*. ECI Symposium Series. <http://dc.engconfintl.org/teaching/8> (dostęp: 10.10.2019).
- Piecuch, T. (2010). *Przedsiębiorczość. Podstawy teoretyczne*. Warszawa: C.H. Beck.
- Piróg, D., (2010). Studia wyższe a rynek pracy w Polsce – zarys stanu badań. W: B. Sitarska, K. Janowski, R. Droba (red.), *Studia wyższe z perspektywy rynku pracy* (s. 67–80). Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej.
- Richter, P.G., Kemter, P. (2000). Factors of success in small business. W: M. Vartiainen, F. Avallone (eds.), *Innovative Theories, Tools and Practices in Work and Organizational Psychology* (s. 255–270). Seattle: Hgreffe & Huber Publishers.

- Rotter, J.B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), 1–28,
DOI: <https://doi.org/10.1037/h0092976>.
- Strojny, J. (2007). Kształtowanie postawy przedsiębiorczej – procesy socjalizacji i autokreacji. W: P. Wachowiak, M. Dąbrowski, A. Majewski (red.), *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna* (s. 205–211). Warszawa: Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych.
- Strojny, J. (2010). Analiza potencjału przedsiębiorczego województwa podkarpackiego. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, (6), 176–197.
- Strojny, J., Horska, K. (2012). Przedsiębiorczość a edukacja akademicka – analiza badań studentów Wydziału Zarządzania studiów stacjonarnych I stopnia Politechniki Rzeszowskiej. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, (8), 78–95.
- Tomaszewska-Lipiec, R. (2014). Prekarna praca jako produkt współczesnej cywilizacji. *Przegląd Pedagogiczny*, (2), 40–55.

SUMMARY

As a consequence of changes and qualities of the modern job market, entrepreneurship enters the space of higher education. Based on the analysis of employment forecasts for graduates in social sciences, the importance of their potential, capacity, resources and entrepreneurial traits shaped during their studies becomes evident. The article presents research results regarding entrepreneurial resources of students graduating from social studies. It also indicates the expectations that students have of the activities of higher education institutions as regards development of their entrepreneurial resources. The research was carried out with a diagnostic tool for entrepreneurial talents by Czesław Noworol, employed in the area of career counselling.

Keywords: entrepreneurship; entrepreneurial resources; entrepreneurial talents; students